

RECENZJE

Żyvia Leszkowicz-Baczyńska, *Rodzina z dzieckiem upośledzonym umysłowo*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1999, ss. 254.

Recenzowana publikacja jest rozprawą doktorską podejmującą problematykę rodziny posiadającej dziecko upośledzone umysłowo. Szczególnie analizowaną tu kwestią jest sposób realizowania przez nią funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej, która, jak pisze Autorka we wstępie, ze względu na specyfikę funkcjonowania tych rodzin i swoją wielopłaszczyznowość odgrywa najistotniejszą rolę w ich życiu.

Książka składa się ze wstępu, 8 rozdziałów, zakończenia i bibliografii.

Pierwsza część pracy (rozdział I, II, III) dotyczy rozważań natury teoretyczno-metodologicznej. W pierwszej kolejności, opierając się na obszernej literaturze poddano analizie pojęcia: zdrowie, choroba, choroba przewlekła, niepełnosprawność i upośledzenie umysłowe.

Autorka w rozdziale I zauważa, że upośledzenie umysłowe z punktu widzenia socjologii jest zjawiskiem dość słabo zbadanym. Rozwój medycyny eksperymentalnej umożliwił dopiero weryfikację poglądu na temat rozwoju i przystosowywania się osób z tego rodzaju schorzeniem. Znacząca dla postępu w tej dziedzinie analiza czynników środowiskowych, określanych jako nieorganiczny zespół opóźnienia rozwoju, dowiodła, że mogą one działać stymulująco na rozwój chorego bądź pogłębiać jego niedorozwój. Uwzględniając te zależności, przyjęto w pracy podział upośledzenia umysłowego dokonany przez E.O. Lewisa i J.M. Berga na dwa typy: typ patologiczny, u podłoża którego leżą procesy chorobowe prowadzące do zmian organicznych i typ kulturowy, w którym przyczyną niedorozwoju są niekorzystne warunki środowiskowo-wychowawcze. Kolejnym wątkiem rozważań teoretycznych Autorki, jest zagadnienie wpływu dysfunkcji psychosomatycznych członków rodziny na jej funkcjonowanie, relacje dziecko – rodzice, ujawniające się w postawach wobec chorego potomka. Autorka opowiada się za dynamicznym modelem przeżyć emocjonalnych rodziców, w którym odnaleźć można takie stany duchowe, jak: szok lub wstrząs emocjonalny, kryzys emocjonalny, pozorne przystosowanie się do powstałej sytuacji i okres konstruktywnego przystosowania się, czyli zaakceptowania faktu posiadania w rodzinie niepełnosprawnego dziecka (s. 21). Dominacja wymienionych cech w życiu rodziny zależy od spłotu czynników wewnątrzrodzinnych i wpływów zewnętrznych. Autorka zauważa, że choroba dziecka często prowadzi do zmiany sytuacji bytowej rodziny, przekształcenia jej życia towarzyskiego, zmian w zakresie pełnionych przez rodziców ról rodzinnych i zawodowych (s. 23), zaburzeń cyklu życia rodzinnego (s. 33). W polu rozważań teoretycznych znalazły się też relacje zachodzące między rodzinami posiadającymi dzieci niepełnosprawne a instytucjami, które mają je wspomagać (s. 24-26).

W rozdziale II Autorka poddaje analizie pojęcie rodziny, którą rozpatruje w trzech płaszczyznach: jako grupę społeczną, instytucję społeczną i system społeczny, przybliży różne koncepcje roli społecznej, funkcji rodziny. Dla potrzeb pracy przyjęła podział funkcji rodzinnych dokonany przez F. Adamskiego. W tym kontekście funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca lokuje się wśród funkcji instytucjonalnych, została zaliczona też do tzw. akcydentalnych, co oznacza, że może być przejęta przez inne instytucje i organizacje. W jej skład wchodzi czynności: pielęgnacyjne, opiekuńcze, usługowe, ochronne, profilaktyczne, asekuracyjne, nadzorcze, wspierające pod względem psychicznym i zabezpieczające (tutaj Autorka powołuje się na A.Kotlarską-Michalską). Wielość i ogromne zróżnicowanie czynności

świadczą o tym, iż tylko dzięki działaniom i wzajemnym oddziaływaniom wszystkich członków rodziny możliwa jest jej pełna realizacja. Ważnym problemem – zaznacza Autorka – jest kwestia funkcji dzielenych. Jednym z założeń pracy jest „wskazanie, na ile korzystne, w przypadku rodzin z dzieckiem upośledzonym umysłowo, jest dzielenie funkcji między rodzinę a instytucję oraz jaki jest udział grupy krewniczej we wspomaganiu rodziny przy realizacji funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej” (s. 32). Warto też podkreślić, iż Autorka łącząc funkcję opiekuńczą i funkcję zabezpieczającą w funkcję opiekuńczo-zabezpieczającą wykorzystuje dorobek poznańskiej szkoły badań nad rodziną. Opisu badanego typu rodzin dokonano z uwzględnieniem różnych socjologicznych koncepcji, w tym zwłaszcza strukturalno-funkcjonalnej i interakcjonizmu symbolicznego, co pozwoliło na pełniejsze wykorzystanie warsztatu pojęciowego i na przedstawienie wielowarstwowego podejścia do kwestii rodziny.

Część metodologiczna zawiera konkretne ustalenia terminologiczne, omówienie problematyki badawczej, metod i technik badawczych oraz sposobu doboru próby. Problem badawczy zawarto w pytaniu „w jaki sposób realizowana jest funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca w rodzinach posiadających dziecko niepełnosprawne, korzystających z opieki Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego dla Dzieci Niepełnosprawnych w Zielonej Górze, a w jaki sposób realizują tę funkcję rodziny z niego nie korzystające?” (s. 52). Kierunek i zakres dociekań badawczych został określony przez jasno sformułowane cele pracy. Kolejne rozdziały (IV-VIII) poświęcone analizie wyników badań dostarczają dość obszernych i ugruntowanych odpowiedzi na postawione pytania.

Analizie został poddany patologiczny typ upośledzenia umysłowego, przyjmujący najczęściej postać głębokiego niedorozwoju. Potraktowano go z punktu widzenia procesów dynamicznych, takich w których efekcie czynności podejmowane stymulować będą jednostkę do choćby częściowego przystosowania się do życia.

Praca syntetyzuje podejścia charakterystyczne dla socjologii medycyny, rodziny i wychowania. Głównym sposobem badań jest analiza jakościowa. Autorka wykorzystuje wywiad kwestionariuszowy z pytaniami otwartymi, wywiad z ekspertami, analizę źródeł zastanych (dokumentów), obserwację. Podstawową metodą badań był wywiad niestandardyzowany. Badania przeprowadzono na próbie 100 rodzin w dwóch etapach. W pierwszym etapie zostały zrealizowane wywiady wśród 50 rodzin korzystających z pomocy ośrodka, w drugim natomiast zbadano 50 rodzin nie korzystających z pomocy. Zarówno w pierwszej grupie, jak i w drugiej osobami udzielającymi wywiadów byli rodzice. Dla pierwszej grupy przyjęto nazwę – grupa wspomagana, dla drugiej – samodzielna. W grupie pierwszej znaleźli się rodzice nieco młodsi wiekiem aniżeli w drugiej, natomiast rodzice dzieci chorych w drugiej grupie byli zamożniejsi. Aktywność zawodowa matek w I grupie wynosiła 38%, na urlopach wychowawczych przebywało 26%, a bezrobotne stanowiły 36%. W grupie II – samodzielnej – pracujących było 28%, na urlopach wychowawczych – 26%, matki bezrobotne stanowiły 46% (s. 124). Narzędzie użyte w pierwszym etapie było identyczne z narzędziem zastosowanym w etapie drugim, zatem została spełniona przez Autorkę podstawowa dyrektywa badań porównawczych. Różnicę stanowił tylko jeden blok pytań, który w pierwszym etapie dotyczył korzystania przez rodziców i dzieci z pomocy ośrodka i kontaktów z personelem, zaś w drugim miejsce to zajął blok pytań dotyczących w ogóle czynników wspomagających rodziców i dzieci oraz pytania o potrzeby i sposób funkcjonowania instytucji.

Wyniki badań w zakresie realizacji funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej analizowane są w rozdziałach IV i V. Realizację ww. funkcji ukazano poprzez szeroki wachlarz działań rodziców i współdziałań członków rodziny. Autorka wyróżniła cztery kategorie działań. Trzy pierwsze – podstawowe, uzupełniające i wspomagające dotyczą głównie relacji rodzice-dziecko. Ich celem jest ułatwienie fizycznego i intelektualnego funkcjonowania dziecka, czwarta kategoria (działania wspólnotowe) ma przystosować dziecko do samodzielnego funkcjonowania.

Rozdział V pogłębia i poszerza problematykę poprzedniego rozdziału. Opisuje działania matek, ojców, dziadków i innych członków rodziny na rzecz chorego dziecka. Ciekawa analiza wyników badań została zawarta w rozdziale VI ukazującym postawy rodziców wobec dziecka. Zaprezentowano tu trzy dynamiczne typy postaw: rzeczywista akceptacja dziecka, pozorna akceptacja dziecka, brak akceptacji dziecka. Postawa rzeczywistej akceptacji w większym stopniu charakteryzuje matki z grupy samodziel-

nej – 42%, w grupie wspomagającej – 32%, ojców z rzeczywistą akceptacją w grupie I znalazło się 33%, w grupie II – 28%. Brak akceptacji spotyka się u podobnej ilości matek zarówno w grupie I (16%), jak i w II (14%).

Z punktu widzenia podjętej problematyki badawczej interesujący materiał zawiera rozdział VII o następstwach postaw rodziców wobec chorego dziecka. Autorka koncentruje swoje dociekania badawcze na miejscu dziecka w systemie rodzinnym, kreowaniu kontaktów dziecka z rówieśnikami, najczęściej stosowanym systemie kar i nagród. Rozdział VIII dopełnia problematykę wcześniej analizowaną oraz przedstawia system podejmowania decyzji wewnątrzrodzinych dotyczących dziecka.

W zakończeniu znajdujemy dobrze przemysłane wnioski wynikające z prezentowanej w książce tematyki badawczej. Niektóre z nich są bardzo niepokojące. Na przykład na stronie 250 czytamy: „Szeroka pomoc instytucji często bywa czynnikiem hamującym funkcjonowanie systemu rodzinnego, wzmacniając tym samym jego bierność w procesie przystosowania do choroby dziecka i organizowania jej funkcji opiekuńczo-zabezpieczających”. Spostrzeżenie to z uwagi na swoją ważność winno stać się przedmiotem głębszych refleksji, dyskusji, czy nawet kolejnych badań.

Niewątpliwie praca Ż. Leszkowicz-Baczyńskiej jest cennym wydarzeniem na rynku wydawniczym. Stanowi znaczący wkład w rozwój socjologii rodziny. Dzięki zastosowanym przez Autorkę metodom i technikom poznajemy problemy życia niemałej ilości polskich rodzin (wciąż notuje się wzrost ich liczebności), problemy uznawane dotychczas za wstydlive, prywatne, stosunkowo mało zrozumiałe dla szerszej społeczności. Książka otwiera przed nami świat rodzinnych tragedii, załamania emocjonalnych, stresów i kryzysów małżeńskich, ale jednocześnie szlachetnych działań, poświęceń, miłości i szacunku do chorych dzieci, które przecież w niczym nie zawiniły, że przyszły na świat takie, a nie inne. Z tego względu zasługuje ona na szczególną uwagę i uznanie.

Martyna Roszkowska

Socjologia wsi. Wybór tekstów i literatury socjologicznej, Wyboru dokonał Roman Zych, Wydawnictwo WSP Rzeszów 1998, ss. 344.

Prezentowany wybór tekstów, opatrzony krótkim wstępem autora wyboru, obejmuje 12 obszernych fragmentów aktualnych prac socjologicznych, związanych z problematyką socjologii wsi. Podstawowym kryterium tego wyboru, jak stwierdził sam autor we wstępie, było pokazanie aktualnego obrazu życia społeczno-ekonomicznego polskiej wsi. Na obraz ten składają się złożone uwarunkowania o charakterze: historycznym, kulturowym, ekonomicznym, politycznym i gospodarczym. Socjologiczna charakterystyka rodziny wiejskiej w Polsce w okresie transformacji, jej odrębność struktury i funkcji w odniesieniu do innych kategorii społeczno-zawodowych rodzin, ma w kształtowaniu tego obrazu decydującą rolę.

Rodzina wiejska, jak się powszechnie uważa, stanowi, obok wiejskiej społeczności lokalnej i zajęć rolniczych ten nieodzowny element triady, składającej się na wiejski sposób życia. Przekształcenia w wiejskim sposobie życia i ich rejestr muszą więc uwzględniać te ścisłe uwarunkowania współzależne. Z punktu zainteresowań socjologa rodziny, łączącego je z socjologią wsi, szczególnie interesujące wydają mi się rozważania wokół problemów rodziny dwuzawodowej na wsi polskiej, na tle komparatywnym dwuzawodowości w rolnictwie zachodnioeuropejskim. Rodziny wiejskich dwuzawodowców (tj. rodziny rolniczo-pracownicze), kolokwialnie określane jako chłopsko-robotnicze, stanowią jak wiemy jedną z kategorii rodzin wiejskich, obok tradycyjnych rodzin chłopskich, rodzin rolniczych, wiejskich rodzin pracowniczych (np.: robotniczych, występujących najczęściej) oraz rodzin podmiejskich. Szczególne znaczenie tej grupy rodzin wiąże się z ich znaczeniem w rolnictwie jako trwałym, a nie przejściowym rozwiązaniem strukturalnym, wpisanym na stałe w rozwiązania systemowe w tym sektorze gospodarowania. Jak wiemy, gospodarstwa rolnicze charakteryzuje tendencja do ich polaryzacji (tj. wzrostu liczebnego gospodarstw największych i najmniejszych, kosztem wypłukiwania gospodarstw średniej